

ŠIUOLAIKINIO VERSLO BANKROTO PRIEŽASTYS, POŽYMAI IR PASEKMĖS

Inga Varnelytė¹, Raimonda Martinkutė-Kaulienė²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva

El. paštas: ¹inga.varnelyte@stud.vgtu.lt; ²raimonda.martinkute@vgtu.lt;

Santrauka. Straipsnyje, išanalizavus Lietuvos ir užsienio autorių mokomąją bei mokslinę literatūrą, pagrindžiamas nagrinėjamos problemos aktualumas – šiuolaikinio verslo bankroto analizavimo būtinumas, apibrėžta bankroto sąvoka, nurodomos pagrindinės bankrotą sukeliančios išorinės ir vidinės priežastys, pateikiami bankrotą rodantys požymiai. Vertinamas teigiamas ir neigiamas bankroto poveikis įmonei bei valstybei.

Reišminiai rodžiai. bankrotas, vidinės priežastys, išorinės priežastys, bankroto požymiai, bankroto pasekmės.

Įvadas

Šiuolaikinį verslą galima apibrėžti kaip veiklą, siekiant finansinės ar kitokios naudos, veikiant dabarties sąlygomis rinkoje. Šiandienos verslo aplinka yra neapibrėžta, dažnai kintanti ir kupina iššūkių, kuriuos įmonė turi greitai įveikti ir prisiimti su tuo susijusią riziką, jeigu nori laimėti konkurencinę kovą. Visos įmonės susiduria su rizika, tik ją reikia mokėti tinkamai įvertinti, kad įmonė nepatirtų bankroto. Tai yra įprastas reiškinys, kurį gali sukelti pernelyg optimistinės įmonių ateities prognozės, finansiniai sunkumai, tinkamai neįvertinti projektai bei atsarginių planų nebuvimas. Dažnai literatūroje nagrinėjamas bankroto reiškinys rodo šios temos aktualumą, svarbą visuomenei ir valstybei. Svarbu atpažinti bankrotą sukeliančias priežastis, jų kilmę (vidinės ar išorinės) ir bankrotą rodančius požymius, laiku juos pastebėjus galima stengtis išvengti arba sumažinti jų neigiamą poveikį.

Praktiniu požiūriu straipsnis svarbus tuo, kad įmonių vadovai juo gali vadovautis vertindami savo įmonės aplinką, laiku atpažinti bankrotą rodančius požymius ir imtis bankroto prevencijos priemonių. Svarbu išlaikyti įmonės stabilumą ir pelningą veiklą, nes sėkmingai veikianti įmonė moka valstybei mokesčius, sukuria darbo vietas, prisideda prie šalies ekonomikos kėlimo bei konkurencingumo didinimo. Straipsnio tyrimo objektas – šiuolaikiniam verslui neigiamą poveikį turintys veiksniai.

Straipsnio tikslas – išnagrinėjus Lietuvos ir užsienio autorių mokomąją ir mokslinę literatūrą, susisteminti šiuolaikinio verslo bankroto priežastis ir pasekmes. Darbo tikslui įgyvendinti išskelti uždaviniai: naudojantis moksline literatūra išnagrinėti įmonių bankroto kilimo priežastis skatinančius veiksniai, susisteminti įvairių mokslininkų pateiktus bankrotą rodančius požymius, įvertinti bankroto poveikį įmonei ir valstybei. Straipsnyje taikyti tyrimo metodai – sisteminė, lyginamoji, loginė mokslinės literatūros analizė ir sintezė.

Bankroto sąvoka ir esmė

Bankroto sąvokos aiškinimą galima rasti įvairių autorių mokslinėje literatūroje, įstatyme. Pagal Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, bankrotas apibrėžiamas kaip įmonės nemokumas – tai tokia įmonės būseną, kai ji neatsiskaito su kreditoriais praėjus trims mėnesiams po termino, kuris nustatytas įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įsipareigojimams įvykdyti arba praėjus tokiam pat terminui po kreditorių reikalavimo įvykdyti įsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas, ir pradelsti įmonės įsipareigojimams viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės.

Daugelis autorių nagrinėjo ir vertino bankroto procesą. Mokslinėje literatūroje gausu šio reiškinio apibrėžimų ir interpretacijų. Bankrotas apibūdinamas kaip negalėjimas išsimokėti skolų, sužlugimas (Biscotti 2010: 330), o A. Baležentis (2010: 65) pažymi, kad bankrotas – įmonės, banko arba asmeninė finansinė padėtis, kuriai esant jie

nepajėgia apmokėti skolų ir vykdyti kitų turtinių įsipareigojimų. Mokslininkas W. Miller (2009) siūlo dar vieną bankroto apibrėžimą, jo teigimu, įmonė tampa nemoki, kai jos finansiniai įsipareigojimai viršija įmonės turto rinkos vertę. S. Liučvaičio (2013: 28) manymu, bankrotas yra neišvengiamas rinkos ekonomikos ciklų reiškinys, makroekonominė problema. Pagal J. Bivainį ir K. Garškaitę (2010: 205) įmonių bankrotai – natūralus rinkos ekonomikos reiškinys. J. Mackevičius, D. Poškaitė ir L. Villis (2011: 148) bankrotą įvardija kaip įmonės nemokumą, negalėjimą išsimokėti skolų. Pasak A. Petrausko (2011: 7), bankrotas – tai situacija, kai fizinis ar juridinis asmuo negali padengti savo skolų, o W. Wallace (2012: 145) bankrotą apibrėžia kaip rinkos mechanizmo užtikrinimo pagrindą, stovintį vienoje vietoje su konkurencijos ir nuosavybės į kapitalą įteisinimu. Pagal A. Stundžienę ir A. Blikieneį (2012: 14) „bankroto“ terminas reiškia nemokumo situacijos sprendimą, t.y. skolininko likvidavimą ir kreditoriaus reikalavimo apmokėjimą. Kaip matyti, pateiktos bankroto apibrėžtys skiriasi. Jas apibendrinus, straipsnio autorių teigimu, bankrotas – situacija, kai fizinis ar juridinis asmuo negali padengti savo skolų. Bankrotas neatsiranda staiga, jį sąlygoja įvairių veiksnių kombinacija ir tarpusavio sąveika, tai sudėtingas ir ilgai trunkantis procesas. Toliau analizuojant šio reiškinio atsiradimą nagrinėjamos bankrotą sukeliančios priežastys, jos grupuojamos pagal kilmę ir vertinamos.

Bankroto priežastys ir jų grupavimas

Bankroto procesu domėjosi daugelis Lietuvos ir užsienio mokslininkų, jie pateikė ne tik skirtingus bankroto apibrėžimus, bet ir nurodė skirtingus šio proceso atsiradimą skatinančius veiksnius, savaip juos vertino. B. Biscotti (2010: 63) vertinant nemokumo (bankroto) priežastis plačiaja prasme, jas skirsto:

1. netinkama finansinės veiklos (gautinų lėšų ir būtinų mokėjimų apimčių) vadyba, negebėjimas tinkamai valdyti piniginius srautus;
2. nepakankamai pagrįstas kreditinių resursų poreikis (skolinamasi pernelyg daug ar pernelyg mažai) ar/ir negebėjimas aptarnauti paskolos (nesavalaikis kreditų gražinimas ar/ir palūkanų mokėjimas);
3. nepakankamai įvertinti supančios aplinkos ir pačios veiklos rizikos faktoriai (darbas išskirtinai tik su vienu tiekėju ar vienu pirkėju, negebėjimas konkuruoti rinkoje produktų, paslaugų kainomis ar kokybe ir pan.);
4. blogas verslo administravimas;
5. sąmoningo verslo žlugdymo., sukčiavimo atvejai.

Įmonių bankrotai vyksta nuolat, tačiau kiekviena įmonė nevienodai bankrutuoja. Kaip pažymi A. Valackienė (2005: 32), įmonių bankrotų priežastis galima nagrinėti pagal kilmę, atsižvelgiant į endogenines priežastis, esančias atitinkamos įmonės viduje (ekonominės, personalo, finansų strategijos klaidos, netinkama vadyba) ir išorinės priežastys, kurios kyla už įmonės ribų (ekonominė, konkurencinė, socialinė, visuomeninė, teisinė ir technologinė aplinka).

D. Beržinskienė ir R. Virbickaitė (2006: 42) įvardija dažniausiai krizinę situaciją lemiančių veiksnių grupės:

1. subjektyvūs ir objektyvūs veiksniai;
2. specifiniai ir rinkos veiksniai;
3. vidiniai ir išoriniai veiksniai.

Objektyvūs veiksniai nepriklauso nuo pačios įmonės. Tai tokie veiksniai kaip infliacija, konkurencija, politiniai ir ekonominiai nestabilumai ir pan. Subjektyviems veiksniams priskiriami veiksniai, apibūdinantys įmonės galimybes, tai - gamybinis potencialas, techninė įranga, specializacijos lygis, darbo organizavimas, specialistų kvalifikacija.

Dažnai rizikos veiksniai, veikiantys krizines situacijas, skirstomi į specifinius ir rinkos veiksnius. Tokie veiksniai, kaip vadybos kokybė, darbo santykių padėtis, reklamos lygis, konkurencingumas, gamtiniai ir klimatiniai reiškiniai, nulemia firmos specifinę (nesistemingą) riziką ir vadinami specifiniais. Bendresni veiksniai: investicijų augimas ekonomikoje, vartotojų paklausos lygis, valiutų kursų pasikeitimai, įmonių mokesčių tarifai ir palūkanų normos dydis – rinkos veiksniai.

K. Jasklevičius (2009: 29) teigia, kad išoriniai veiksniai – tai sąlygos, kurių įmonė paprastai negali pakeisti, tačiau privalo įvertinti jų įtaką įmonės ekonominiams rodikliams. Valstybės politikos ir valdymo struktūros stabilumas teigiamai veikia tiek šalies, tiek kiekvienos įmonės ekonomikos plėtotę. Didelę reikšmę turi teisinė sistema. Šalies įstatymai ir norminiai aktai reguliuoja ir reglamentuoja ekonominius santykius, daro įtaką įvairaus lygio sprendimams. Palankūs įstatymai skatina tarptautinę prekybą, užsienio investicijų pritraukimą, bendrą įmonių steigimą ir pan. Nuo šalies ekonomikos būklės priklauso gyventojų pajamų dydis ir dinamika, nedarbo lygis, o tai lemia gyventojų perkamąją galią. Prie išorinių priežasčių priskiria nepalankią konjunkturą, rinkos prisotinimą, pakitusią vartotojų elgseną, politinę, teisinę aplinką, technikos, technologijos lygį, perkamąją galią ir daugelį kitų veiksnių. Išorės veiksniai gali ne tik skatinti ar sunkinti naujų verslų kūrimąsi, bet ir trukdyti jų plėtrą arba net

sunaikinti. Labai didelę įtaką atitinkamos įmonės veiklai gali turėti išoriniai ekonominiai veiksniai, prie kurių priskirtina valstybės monetarinė, fiskalinė mokesčių sistemos, investicinė, užsienio prekybos politikos, kainodaros sistema, infliacija, paskolų teikimo ir palūkanų normos politika, konkurencija, eksporto ir importo pokyčiai, bankų ir kapitalo rizikos išvystymas, ūkio infrastruktūra. B. Biscotti (2010: 45) nustatė, kad įmonių bankrotams įtaką turi šie ekonominiai rodikliai: vartotojų kainų indeksas, tiesioginiai mokesčiai, vidutinė mėnesinė alga, įmonių pelningumas, mokumo koeficientas, įsiskolinimo koeficientas, bankrutuojančių įmonių turtas, bylos iškėlimo diena.

Nemažą įtaką gali turėti išoriniai socialiniai ir kultūriniai veiksniai – valstybės socialinė politika, nedarbo lygis, socialinio apsirūpinimo sistema, emigracija ir imigracija. Išskirtini ir technologiniai veiksniai: pažangių technologijų ir inovacijų naudojimo valstybinis skatinimas ir rėmimas, darbų sauga, sąlygų sudarymas naujiems produktams ir paslaugoms kurti (J. Jakimuk; G. Žigienė 2011: 28).

Analizuojant vidaus veiksnius, lemiančius įmonės bankroto tikimybę, pažymėtina, kad jie įvairiose įmonėse labai skirtingi ir priklauso nuo įmonių dydžio, gaminamos produkcijos ir teikiamų paslaugų sudėtingumo, atliekamų ūkinių operacijų masto bei kitų veiklos ypatybių.

Pasak A. Januševičiūtės ir D. Jurevičienės (2009: 32) įmonės finansų valdymo nesėkmės, vadovų kompetencijos trūkumas, klaidingas rinkos vertinimas bei kapitalo trūkumas – vieni svarbiausių vidinių įmonės krizių priežasčių. Reikšmingiausios išorinės krizių priežastys – ekonomikos lėtėjimas ir dideli mokesčiai.

V. Agarwal ir R. Taffler (2006: 44) teigia, kad finansų valdymo nesėkmės turi didžiausią įtaką įmonių bankroto atsiradimui. Prielaidos atsirasti finansų valdymo nesėkmėms yra gana universalios: visų pirma įmonės dažnai prisiima per didelius įsipareigojimus, kurių atėjus laikui nesugeba padengti, vidaus kontrolės nebuvimas, kuri padėtų pastebėti problemas dar joms formuojantis.

Sisteminant pateiktą medžiagą, 1 lentelėje nurodomos bankroto vidinės ir išorinės priežastys. Išoriniai bankrotą lemiantys veiksniai – tai tokios priežastys, kurių negali paveikti įmonės vadovai, nes jie nuo jų valios nepriklauso. Vidiniai veiksniai galintys privesti įmonę prie bankroto ribos – tai priežastys, kurios priklauso nuo įmonės vadovų, jų profesionalumo, iniciatyvos, sugebėjimo vadovauti ir priimti teisingus sprendimus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Pagrindinės įmonių bankroto išorinės ir vidinės priežastys (Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal Sakalo (2003), Charitonovo (2004), Stoškaus et al. (2007), Mackevičiaus (2007), Januševičiūtės (2009) darbus)

Eil. nr.	Išorinės priežastys	Vidinės priežastys
1.	Mokesčių sistemos pokyčiai	Silpna vidaus kontrolės sistema
2.	Mažėjantis šalies gyventojų pragyvenimo lygis	Konfliktai įmonės viduje
3.	Darbo rinkos pokyčiai, nedarbo lygis	Kapitalo trūkumas
4.	Kreditų gavimo tvarka	Kompiuterinių programų dažni keitimai
5.	Priklausomybė nuo tiekėjų ir pirkėjų	Bloga apskaitos sistema, ignoruojama finansinė analizė ir auditas
6.	Nepastovi teisės sistema ir politinė padėtis	Nesukurta veiksminga turto apsaugos sistema, įmonėje vyksta sukčiavimai, nelaimės,
7.	Aukštas šalies (šakos) korupcijos ir nusikaltimų lygis	Netinkama įmonės organizacijos struktūra
8.	Nestabili šalies ekonominė politika, ekonomikos lėtėjimas	Didelės valdymo išlaidos ir kt. nenumatytos išlaidos
9.	Naftos kainų pokyčiai	Bloga sandėlių ūkio ir administracinių pastatų būklė ir jų apsauga
10.	Naujų konkurentų atsiradimas, naujų produktų, technologijų diegimas šalyje	Įmonės vadovybės neteisinga verslo filosofija ir veiklos stilius
11.	Protekcioništinė politika	Klaidingas rinkos įvertinimas, nepakankamas kainų politikos lankstumas, nepakankamai įvertinta konkurencinė aplinka, aprūpinimo ir logistikos problemos)
12.	Išorės informacijos vartotojų įtaka	Agresyvumo ieškant naujų rinkų stoka
13.	Įmonių teikiamų finansinių atskaitomybių griežtos kontrolės, nustatant pažeidimus, nebuvimas	Nepakankama vadovų kompetencija (netinkama koncepcija planuojant, organizuojant, vykdytą kontrolę, neatsargus ir pernelyg rizikingas elgesys)
14.	Įmonės partnerių klaidos, abejingumas ir nesutarimai	Netinkamas veiklos planavimas ir prognozavimas
15.	Palūkanų normų pokyčiai	Blogas verslo administravimas (netinkamai parengtos sutartys ar jų visiškai nėra)

16.	Finansų sistemos pokyčiai, užsienio valiutos kursų svyravimas	Įmonės finansų valdymo nesėkmės (per dideli įsipareigojimai kreditoriams, apyvartinio kapitalo trūkumas, netinkamas piniginių srautų valdymas)
17.	Stichinės nelaimės, nepalankios klimato sąlygos ir kitos nenumatytos aplinkybės	Netinkama personalo politika: žema personalo kompetencija, netinkamas pareigų, teisių ir atsakomybės paskirstymas bei darbo padalijimas
18.	Aukštas infliacijos ar defliacijos lygis	Lėtas didelių įmonių restruktūrizavimas
19.	Verslo plėtros vieta	Pasenusių technologijų naudojimas arba pernelyg dažnai taikomos naujos, nespėjus jų įvaldyti
20.	Finansinės ir ekonominės kitų šalių krizės	Neracionali įmonės valdymo sistema ir išteklių naudojimas

Bankroto kilimą lemia išorinė aplinka: ekonomikos lėtėjimas, mokesčių ir kiti įstatymai, valiutų santykio pakitimai. Ypač išskirtina infliacija, sąlygojanti kainų pakėlimą, nacionalinės valiutos perkamosios galios sumažėjimą, dėl jos ima svyruoti banko kreditų palūkanos, muitų ir kitų mokesčių dydžiai, keičiasi samdomo darbo apmokėjimo sąlygos bei parduodamų prekių kainos, mažėja jų paklausa, pardavimai ir pelnas.

Vidinės priežastys yra tiesiogiai susijusios su įmonių vadovų neprofesionalumu, neteisingų sprendimų priėmimu, neracionaliu išteklių naudojimu, pasenusia technologija, pirkėjų ar tiekėjų praradimu, blogu buhalterinės apskaitos tvarkymu, bloga kontrolės sistema ir pan. Be to, neretai bankroto grėsmę rodo pastovus įmonės veiklos nuostolingumas, apyvartinio kapitalo trūkumas.

Nagrinęnt įmonių bankrotų priežastis, matyti, kad jų yra įvairių ir kiekvienas bankroto procesas yra unikalus, parodantis, kaip atitinkama įmonė sugeba prisitaikyti prie sparčiai kintančios aplinkos ir tvarkytis su vidinėmis priežastimis. Kaip pažymi J. Mackevičius (2007: 18-19), sunku vienareikšmiškai pasakyti, kurie veiksniai turi didesnę įtaką įmonių bankrotui, nes tai priklauso nuo daugelio susiklosčiusių aplinkybių. Dažniausiai mažų įmonių bankrotai įvyksta dėl įmonių vadovų nekompetentingumo, nesugebėjimo veikti pasikeitusiomis rinkos sąlygomis, piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi, konservatyvaus mąstymo bei neteisingų sprendimo priėmimo. Tai reiškia, kad dažniausiai vieni ar kiti veiksniai atitinkamoje įmonėje kaupiasi, stiprėja ir nulemia staigų jos bankrotą.

B. Bradly ir C. Cowdary (2004: 56) teigia, kad sunku vienareikšmiškai pasakyti, kurie veiksniai – išoriniai ar vidiniai – turi didesnę įtaką įmonių bankrotui. Aplinkos veiksnių poveikis krizinei įmonės situacijai turi sinerginį efektą: paprastai išorinės sąlygos sustiprina vidinių veiksnių reikšimosi galimybes. Įmonės bankrutuoja dėl prastos ūkio padėties, stipresnių, perspektyvesnių įmonių konkurencijos bei savo subjektyvių sprendimų. Bankrotų skaičiaus augimui taip pat turi įtakos tokie rodikliai kaip eksportas ir importas, darbo jėga, infliacija. Importo poveikis bankrotų skaičiaus augimui pasireiškia tuo, kad importuojamos produkcijos kiekiai didina konkurenciją šalyje, todėl mažėja šalies gamintojų produkcijos paklausa. Darbo jėgos apmokėjimas taip pat turi didelę įtaką bankrotų skaičiaus augimui. Žmogiškųjų išteklių kainos augimas didina įmonės kaštus ir mažina konkurencingumą. Todėl įmonė turi stengtis kuo efektyviau panaudoti darbo jėgą (Wallace 2012: 85).

Bankrotas neatsiranda staiga, o jo priežastys juo labiau. Jas sąlygoja tam tikri veiksniai vadinami požymiais, kurie laikui bėgant gali stiprėti, peraugti į priežastį ar veiksnį lėmusį bankrotą. Bankroto požymiai – tai pirminės užuomazgos, signalizuojančios, kad įmonės padėtis gali smarkiai pablogėti, jeigu nebus imtasi prevencijos priemonių ir požymiai nebus šalinami.

Bankrotą rodantys požymiai

Įmonės padėties blogėjimą ir jai gresiantį bankrotą galima išvelgti laiku analizuojant verslo aplinką, veiksnius, kurie gali turėti įtaką tolimesnei jos veiklai ir plėtrai. D. Parsons (2006: 63) kaip pagrindinius bankroto požymius pabrėžia finansinės kontrolės neturėjimą, netinkamą valdymą, stiprią konkurenciją ir aukštą kainų lygį (lyginant su konkurentais), per didelius verslo projektus, pasipriešinimą įeinant į prekių rinką, rinkodaros problemas, rinkos poreikių kitimą, neefektyvius įsigijimus ir susijungimus, finansų politiką. Bankroto grėsmę rodo pastovus veiklos nuostolingumas, partnerių atsisakymas teikti komercinį kreditą, dažnai nesėkmingi bandymai gauti bankų kreditus, apyvartinio kapitalo trūkumas. Nuostolinga veikla dar nebūtinai reiškia įmonės bankrotą ar mokumo problemas, tačiau tai gali būti signalas apie galimas nuostolingos įmonės finansines (mokumo, likvidumo) problemas ateityje. Todėl svarbu tinkamu momentu imtis veiksmų, kurių pagrindu būtų galima pertvarkyti įmones, siekiant išvengti mokumo problemų didėjimo bei nustatyti šių problemų ir įmonių veiklos neefektyvumo priežastis.

J. Mackevičius ir S. Silvanavičiūtė (2006: 197) prie pagrindinių bankroto požymių priskiria administracijos darbuotojų praradimą, priverstinį veiklos nutraukimą, gamybinio ir technologinio proceso ritmo sutrikimą, per didelę įmonės priklausomybę nuo kokio nors vieno konkretaus projekto, įrenginių tipo, turto rūšies, nepagrįstas viltis dėl naujo projekto sėkmės ir pelningumo, įmonės dalyvavimą teismo ginčiuose, kai nenusipėjama jų baigtis, neefektyvūs ilgalaikiai susitarimai, neįvertinta būtinybė nuolat techniškai ir technologiškai atnaujinti įmonę.

Bankroto galima išvengti laiku identifikuojant jį rodančius požymius ir stengiantis juos pašalinti. Pateikiami bankroto požymiai, leidžiantys iš anksto identifikuoti įmonių finansines problemas (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Pagrindiniai potencialaus bankroto požymiai (Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal Grigaravičiaus (2003), Parsons (2006), Osterkamp (2006), Biscotti (2010), Buškevičiūtės (2011) darbus)

Eil. nr.	Požymiai
1.	Nuolat mažėjanti gamybos ir pardavimo apimtis
2.	Pastovus veiklos nuostolingumas
3.	Partnerių ir bankų atsisakymas teikti kreditus
4.	Apyvartinio kapitalo trūkumas
5.	Trumpalaikiai kreditai naudojami ilgalaikėms investicijoms finansuoti
6.	Didėjantys įmonių finansiniai įsipareigojimai kreditoriams
7.	Ribojamas dividendų mokėjimas (siekiant padidinti grynųjų pinigų kiekį ar sukaupti lėšas, skirtas skolų grąžinimui)
8.	Išmokėti pernelyg dideli dividendai (jeigu tokių didelių sumų įmonė anksčiau nėra mokėjusi)
9.	Krintančios įmonės akcijų kainos
10.	Blogėjančios įmonių likvidumo, mokumo, pelningumo, turto panaudojimo efektyvumo ir kiti finansiniai rodikliai
11.	Vieningos ir pastovios apskaitos politikos nebuvimas
12.	Įmonių vadovų neryžtingumas, iniciatyvos priimti radikalius sprendimus stoka
13.	Pastovi ir palyginti dažna įmonių vadovų kaita (rodo nesutarimą aukščiausioje įmonių vadovų valdymo grandyje)
14.	Įmonės užimamos rinkos dalies mažėjimas, mažėja prekių paklausa rinkoje
15.	Mažėjantis įmonių pelningumas ir veiklos pajamos
16.	Prekės parduodamos labai mažomis kainomis
17.	Įmonė dažnai keičia prekių asortimentą
18.	Trūksta prekių, kurias galima būtų parduoti (prekybos įmonėse) ir trūksta žaliavų ir medžiagų, iš kurių gaminama produkcija (gamybos įmonėse)
19.	Pailgėjusi gamybos ciklo ir gatavos produkcijos saugojimo sandėliuose trukmė
20.	Veiklos strategijos ir planavimo nebuvimas (ypač ilgame laikotarpyje), kai kuriami pernelyg optimistiniai ateities planai
21.	Aukščiausios valdymo grandies vadovų įmonių mokumo problemos ar jos sudėtingumo nesuvokimas
22.	Blogėjantys santykiai su finansų institucijomis, tiekėjais ir pirkėjais
23.	Nutrauktos arba neefektyvios ilgalaikės sutartys, kyla problemų su atsiskaitymais
24.	Nevykdomi įsipareigojimai akcininkams
25.	Vėluoja darbuotojų atlyginimai, kyla streikai, didėja darbuotojų kaita, mažėja darbo drausmė
26.	Kartojasi techniniai ir organizaciniai nesklandumai įmonės veikloje, neritmingas darbas ir prastovos
27.	Sutarčių sąlygos tampa griežtesnės
28.	Įmonei iškeliami ieškiniai
29.	Didėja priklausomybė nuo vieno projekto, užsakovo ar tiekėjo
30.	Patyrusių darbuotojų praradimas

Pateiktų požymių visuma arba jų dalis gali įspėti kreditorius ir kitus rinkos dalyvius (tiekėjus, pirkėjus) apie įmonei gresiantį bankrotą. Lentelėje pateikiami požymiai į kuriuos siūloma atkreipti dėmesį, jie rodo, kad įmonės finansinė būklė yra kritinė ir jeigu ateityje nebus imtasi veiksmingų priemonių, padėtis gali pablogėti. Visi paminėti autoriai atkreipia dėmesį į įmonės vadovybės veiksmus. Juos galima laikyti svarbiu požymiu, rodančiu įmonės bankroto tikimybę.

Darbo autorių nuomone, siekiant užkirsti kelią bankrotui ir padėti įmonių vadovams tiksliau įvertinti galimą riziką ir veiklos galimybes, tikslinga nuolat stebėti ir tirti tiek išorės, tiek vidaus bankrotą keliančius veiksnius. Gerai atlikta išorės ir vidaus priežasčių analizė gali padėti nustatyti, kokios yra esamo verslo ekonominės, techninės ir kitos sąlygos, kokio dydžio, pobūdžio ir intensyvumo konkurencija, kokios konkurentų galimybės bei strategija ir kt. Be išorės ir vidaus priežasčių vertinimo neįmanoma veiksmingai valdyti savo įmonės išteklių, priimti teisingų investicinių ir finansinių sprendimų, parengti įmonės tolesnės raidos prognozių. Įmonių bankroto grėsmės nustatymas iš anksto gali padėti ne tik išvengti bankroto, bet ir rasti veiksmingų strateginių sprendimų galinčių pagerinti įmonės būklę.

Neįvertinus verslo aplinkos ir nesugebėjus konkuruoti rinkoje, įmonei tenka pralaimėti konkurencinę kovą. Šis pasitraukimas nagrinėjamas toliau, vertinamas teigiamu ir neigiamu aspektu siekiant įvardinti įmonės pasitraukimo iš rinkos pasekmes įmonei ir valstybei.

Bankroto pasekmės verslo aplinkai ir šalies ekonomikai

Įmonės veiklos pabaiga gali būti vertinama įvairiai. J. Mackevičius (2007: 32) pastebi, kad gali būti du visiškai priešingi bankroto vertinimo aspektai: įmonių bankrotas, neatsiejamas rinkos santykių atributas, skatina technikos, gamybos ir visuomenės pažangą, arba bankrotas yra nuostolingas ne tik pačiai įmonei, bet ir visai visuomenei: bankrutuojanti įmonė paprastai neatsiskaito su kreditoriais, esant integruotam ūkiui, galima mažesnių įmonių bankrotų banga, nedarbo didėjimas, išauga valstybės lėšų poreikis darbo jėgai perkvalifikuoti, įvairioms socialinėms išmokoms, išmokoms už valstybės garantuotus kreditus.

A. Januševičiūtė ir D. Jurevičienė (2009: 31) pateikė bankroto savybių klasifikavimą į neigiamas ir teigiamas socialiniu ir ekonominiu aspektu (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Teigiamos ir neigiamos bankroto pasekmės visuomenei, valstybei ir įmonei (Šaltinis: Januševičiūtė, A.; Jurevičienė, D. (2009: 31))

BANKROTAS KAIP NEIGIAMAS REIŠKINYS	BANKROTAS KAIP TEIGIAMAS REIŠKINYS
Socialinė problema:	Ekonominė nauda ūkiui:
1) bendro šalies gyventojų gyvenimo lygio kritimas; 2) gyventojų nepasitenkinimas esama silpna šalies ūkio būkle, valdžia; 3) atsiradęs gyventojų netikrumas dėl ateities; 4) didelis nedarbo augimas; 5) emigracija į kitas šalis („protų nutekėjimas“).	1) ūkio apsilvalymas nuo neefektyvių, neperspektyvių įmonių, neretai gaminančių moraliai pasenusius gaminius, kurių gyvavimo ciklas yra pasibaigęs; 2) nereikalingų struktūrų bei nenaudojamų pajėgumų likvidavimas; 3) atsiradusi galimybė kurti naujoms įmonėms, skatinančioms technikos, gamybos ir visuomenės pažangą.
Ekonominė problema:	Ekonominė nauda įmonei:
6) gamybinio pajėgumo praradimas; 7) susilpnėjęs bendras šalies ūkio konkurencingumas; 8) nesumokėti mokesčiai valstybės biudžetui, „Sodrai“, fondams ir kt.; 9) kitų rinkos dalyvių, turinčių su bankrutuojančia įmone verslo ryšių (nesumokėti kreditiniai įsipareigojimai ir pan.), ekonominiai sunkumai ar net bankrotas; 10) papildomos išmokos iš valstybės biudžeto: socialinės išmokos, išmokos darbo jėgai perkvalifikuoti.	Laiku paskelbtas bankrotas: 4) leidžia įmonei restruktūrizuotis; 5) leidžia laiku gražinti skolas kreditoriams, taip sumažinant jų verslo riziką.

Bankrotai yra susiję su aplinka ir visuomene, kurioje įmonės funkcionuoja, todėl jų ekonominės ir socialinės pasekmės dažnai būna lemiamos. Šio reiškinio daroma žala dar labiau gilina regionų ekonominio vystymosi netolygumus. Tai akivaizdu kalbant apie stambių įmonių bankrotus, paliekančius be darbo ir pajamų šaltinio tūkstančius darbuotojų (Krivka 2013).

Įmonių bankrotai sukelia daug ekonominių (gamybinių pajėgumų praradimas, susilpnėjęs bendras šalies ūkio konkurencingumas, nesumokėti mokesčiai į valstybės biudžetą, nepatenkinti kreditoriniai reikalavimai) ir socialinių problemų (didėjantis nedarbas, kintantis bendras šalies gyventojų gyvenimo lygis, gyventojų nepasitenkinimas esančia silpna šalies ūkio būkle, netikrumo jausmas dėl ateities).

A. Stundžienė ir R. Bliėkienė (2012: 14) teigia, kad įmonių bankrotai turi ir teigiamų pasekmių – atsikratoma neefektyviomis ir neperspektyviomis įmonėmis, skatinama technikos ir gamybos pažanga, atsiranda galimybės atleisti iš darbo perteklinius darbuotojus, likviduoti nenaudojamus pajėgumus, laiku paskelbus bankrotą yra leidžiama įmonę restruktūrizuoti, leidžiama laiku gražinti skolas kreditoriams, taip sumažinant jų verslo riziką.

M. Achim ir kt. (2008: 7) pastebėjo, kad bankrutavus įmonėms, sumažėja surenkamų mokesčių. Tai reiškia, kad valstybė bus priversta skolintis, norėdama įvykdyti įsipareigojimus, kas reiškia, kad lėtėja ekonomika, dėl to mažėja vartojimas, kas mažina gamybos apimtis ir užimtumą.

J. Mackevičius ir kt. (2011: 47) teigiamą bankroto vertinimo aspektą pagrindžia tuo, kad ūkis atsikrato neveiksmingų, neperspektyvių ir nuostolingai veikiančių įmonių, dažnai gaminančių paklausos neturinčius gaminius, be to, vietoje bankrutavusių įmonių atsiranda naujos įmonės, kurios sukuria naujas darbo vietas. Nors įmonių bankrotas turi ir tam tikro teigiamo poveikio, tačiau jo neigiama įtaka šalies ūkiui gerokai didesnė.

Apibendrinant galima teigti, kad bankrotas – tai įmonės nesugebėjimas atsiskaityti su kreditoriais bei vykdyti įvairius finansinius įsipareigojimus. Šio reiškinio tyrimas yra būtinas, nes bankroto įmanoma išvengti laiku nustatčius jo atsiradimo priežastis. Bankrotas labai svarbus makroekonominis reiškinys, sukeliantis daug ekonominių ir socialinių problemų ne tik konkrečios įmonės, bet ir valstybės mastu. Įmonių bankrotą dažniausiai lemia išorės bei vidaus veiksniai. Siekiant išvengti bankrotų ir jų sukeliamų pasekmių, reikia spręsti įmonėse iškilusias finansines problemas gerokai anksčiau, nei paaiškėja, kad reikia kelti bankroto bylą. Siektina, kad įmonė turėtų savo veiklos stabilumo ir tęstinumo vertinimo metodiką, kuri padėtų ne tik iš anksto nustatyti bankroto tikimybę ir kitus įmonei gresiančius pavojus bei įvairių rūšių riziką, bet ir leistų imtis atitinkamų veiksmų įmonės veiklai gerinti. Darbo autorių nuomone, įmonių bankrotai yra dažnas reiškinys, kuris sukelia daugiau neigiamų nei teigiamų pasekmių įmonei bei valstybei, dideliame skaičiui visuomenės narių: įmonės darbuotojai lieka be darbo, bankroto pasekmių šalinimui reikia ir mokesčių mokėtojų lėšų, bankrutuojanti įmonė dažnai neatsiskaito su kreditoriais. Didėjančios bankrutuojančių įmonių skolos sukelia ekonomines ir socialines problemas, kurias privalo spręsti atitinkamos institucijos dėl darbo netekusių bei apmokėjimo negavusių asmenų.

Išvados

Išanalizavus Lietuvos ir užsienio autorių mokomąją bei mokslinę literatūrą, nustatyta, kad dažniausiai įmonės bankrotą lemia tiek išorės, tiek įmonės vidaus veiksniai. Ypač didelę įtaką įmonės veiklai turi išoriniai veiksniai – ekonominiai (valstybės monetarinė politika, fiskalinė mokesčių sistema, investicinė, užsienio prekybos politikos, kainodaros sistema, infliacija) bei politiniai teisiniai (teisės aktų kokybė, valstybinio reguliavimo politika) veiksniai, ir vidiniai veiksniai – vadovų veikla, finansų valdymo nesėkmės, neracionalus išteklių naudojimas.

Dažniausiai mokslininkų minimi bankrotą rodantys požymiai yra pastovus veiklos nuostolingumas, apyvartinio kapitalo trūkumas, mažėjantis įmonių pelningumas ir veiklos pajamos, patyrusių ir didelę pridėtinę vertę įmonei kūrusių darbuotojų praradimas, veiklos strategijos ir ateities planavimo nebuvimas, įmonės užimamos rinkos dalies mažėjimas ir vadovų neryžtingumas priimant įmonei svarbius sprendimus.

Atlikus literatūros analizę galima teigti, kad bankroto neigiami padariniai pavojingi ne tik pačiai įmonei ir jos savininkams, bet ir valstybei, kitoms įmonėms bei visuomenei. Bankrutuojanti įmonė neatsiskaito su kreditoriais, išauga valstybės lėšų poreikis darbo jėgai perkvalifikuoti, įvairioms socialinėms išmokoms, silpnėja šalies konkurencingumas, prarandami gamybiniai pajėgumai, didėja nedarbo lygis. Bankrotai turi ir teigiamų pasekmių – atsikratoma neefektyviomis ir neperspektyviomis, nuostolingai veikiančiomis įmonėmis, skatinama technikos ir gamybos pažanga. Nors įmonių bankrotas turi ir tam tikro teigiamo poveikio, tačiau jo neigiama įtaka šalies ūkiui gerokai didesnė.

LITERATŪRA IR KITI ŠALTINIAI

- Achim, M.; Achim, S.; Pop, F. 2008. *Valuation of bankrupt firms in context of adherence's countries to the European Union* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://feaa.ucv.ro/AUCSSE/0036v3-019.pdf>>
- Agarwal, V.; Taffler, R. 2006. *Comparing the performance of market-based and accounting-based bankruptcy prediction models*. *Journal of Banking & Finance*, 32 (8), 1541-1551p. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą:<<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S037842660700386X>>.
- Baležentis, A.; Vijeikis, J. 2010. *Krizės valdymo veiksniai ir priemonės Lietuvos įmonėse*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 78 p.
- Beržinskienė, D.; Virbickaitė, R. 2006. *Dinaminės įmonių krizių vystymosi alternatyvos*. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2(7), 21-24 p.
- Biscotti, B. 2010. *Safeguarding of credit and bankruptcy: History and regulating tendencies. The italian experience*. *Jurisprudence*, 2 (120), 340 p.

- Bivainis, J.; Garškaitė, K. 2010. *Įmonių bankroto grėsmės diagnostikos sistema*. Verslas: teorija ir praktika 11(3): 204–212 p.
- Blekienė, R.; Sundžienė, A. 2012. *Ekonomikos svyravimų įtaka įmonių veiklos rezultatams*. Verslas: teorija ir praktika 13(1). Vilnius: Technika, 5–17 p. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. spalio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/view/btp.2012.01/pdf>>
- Bradly, B.; Cowdary, C. 2004. *Small business: causes of bankruptcy*. Arkansas. 214 p. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sbaer.uca.edu/research/asbe/2004_fall/16.pdf>
- Buškevičiūtė, E.; Kanapickienė, R.; Patašius, M. 2011. *Finansinių rezultatų analizė*. Kaunas: Technologija. 46 p.
- Charitonovas, V. 2004. *Įmonių bankroto prevencija*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 80 p.
- Grigaravičius, S. 2003. *Įmonių nemokumo diagnostika ir pertvarkymo sprendimai*. Kaunas: VDU leidykla. 126 p.
- Jakimuk, J.; Žigienė, G. 2011. *Infliacijos įtaka bankroto prognozavimo modelių tikslumui*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 1 (21), 26-36 p.
- Januševičiūtė, A.; Jurevičienė D. 2009. *Bankroto esmė: teorija ir praktika*. Mokslas – Lietuvos ateitis 1(3). Vilnius: Technika. 30–33 p.
- Jaskelevičius, K. 2009. *Bankrotai – rinkos ekonomikos elementas*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 1 (21), 26-36 p.
- Krivka, A. 2013. *Ekonominės krizės poveikio Lietuvos ūkio šakoms tyrimas*. Verslas: teorija ir praktika 14 (3): 188–199 p. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/view/btp.2013.20/pdf>>
- Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. Redakcija 2001 m. kovo 20 d. Nr. IX-216 Vilnius [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=232112&Condition2=>>>
- Liučvaitis, S. 2013. *Rizikos valdymas ir jos analizės svarba verslo plėtotei*. Verslas: teorija ir praktika 14 (2), 25-34 p.
- Mackevičius, J. 2007. *Įmonių veiklos analizė. Informacijos rinkimas, sisteminimas ir vertinimas*. Vilnius. 150 p.
- Mackevičius, J.; Silvanavičiūtė, S. 2006. *Įmonių bankroto prognozavimo modelių tinkamumo nustatymas*. Verslas: teorija ir praktika., nr. 4, p. 193–202. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa0001:J.04~2006~ISSN_16480627.V_7.N_4.PG_193-202/DS.002.0.01.ARTIC>
- Mackevičius, J.; Poškaitė, D.; Villis L. 2011. *Finansinė analizė: Mokomoji knyga*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 162 p.
- Miller, W. 2009. *Comparing Models of Corporate Bankruptcy Prediction: Distance to Default vs. Z-Score* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. lapkričio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1461704>
- Osterkamp, R. 2006. *Insolvency in selected OECD countries: Outcomes and regulations*. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ifo.de/pls/guestci/download/CESifo%20DICE%20Report%202006/CESifo%20DICE%20Report%201/2006/dicereport106-forum5.pdf>>
- Parsons, W. 2006. *Crisis Management in a Small Business: A Tale of Two Solicitors Firms*. Journal of Career Development International [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com>>
- Petrauskas, A. 2011. *Bankroto ekonominės ir socialinės pasekmės*. Plusai ir minusai. ESU, 11 (208), 6-10 p.
- Sakalas A., Savanevičienė A. 2003. *Įmonės krizių vadyba*. Kaunas: Technologija, 19-20 p.
- Sakalas A.; Virbickaitė R. 2003. *Bankroto teorija ir praktika*, Inžinerinė ekonomika 2(33): 106–111 p.
- Stoškus, S.; Beržinskienė, D.; Virbickaitė, R. 2007. *Bankroto kaip dinaminės įmonių krizės vystymosi alternatyvos teoriniai ir praktiniai sprendimai*, Inžinerinė ekonomika 52 (2): 26–33 p.
- Stundžienė, A.; Bliėkienė, R. 2012. *Ekonomikos svyravimų įtaka įmonių veiklos rezultatams*, Verslas: teorija ir praktika 13(1). Vilnius: Technika, 5–17 p.
- Valackienė, A. 2005. *Krizių valdymas ir sprendimų priėmimas*. Kaunas: Technologija. 293p.
- Wallace, W. A. 2012. *Applying Bankruptcy Models*. Journal of Banking & Finance, 33 (8), 215 p.

REASONS, INDICATIONS AND CONSEQUENCES OF MODERN BUSINESS BANKRUPTCY

Inga Varnelytė¹, Raimonda Martinkutė-Kaulienė²

Vilnius Gediminas Technical University, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lithuania

E-mail: ¹inga.varnelyte@stud.vgtu.lt; ²raimonda.martinkute@vgtu.lt;

Abstract. Modern business bankruptcies are analyzed in this article. Relevance of the problem was justified upon Lithuanian and foreign scientific and educational literature. The bankruptcy is defined and indications of internal and external bankruptcy are discussed. Positive and negative consequences of bankruptcy upon the government and the business are evaluated.

Keywords. Bankruptcy, internal causes, external causes, bankruptcy indications, bankruptcy consequences.